

FALSAFA

ФУТУВВАТ ФАЛСАФИЙ ТАЪЛИМОТ СИФАТИДА

Каримов Соҳибназар

*Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори,
фалсафа фанлари доктори*

УДК: 396(575.1)

<https://orcid.org/0009-0006-0301-5790>

Аннотация: Мазкур мақола футувват (жавонмардлик)нинг асосий хусусиятлари фалсафий таълимот сифатида талқин қилинади ҳамда Шарқ фалсафий тафаккури тизимидаги ўрни ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: футувват, таълимот, жувонмардлик, мардлик, уюшма, фидойиллик, ижтимоий оқим, саховат, олий ҳимматлилик, ҳалоллик, меҳнатсеварлик, тасаввуф ва футувват, инсонпарварлик, ҳотамтойлик.

Аннотация: В данной статье осмысливаются основные черты футуввата как философского учения и размышляется о его месте в системе восточной философской мысли.

Ключевые слова: футувват, учение, молодость, отвага, объединение, самопожертвование, социальный поток, щедрость, высокое усердие, честность, трудолюбие, суфизм и футувват, гуманизм, человеколюбие.

Annotation: This article comprehends the main features of Futuvvat as a philosophical doctrine and reflects on its place in the system of Eastern philosophical thought.

Keywords: futuvvat, teaching, youth, courage, unification, self-sacrifice, social flow, generosity, high diligence, honesty, diligence, Sufism and futuvvat, humanism, philanthropy

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Тарикатларнинг бир-бирига қўшилиш жараёни XIII асрга келиб ниҳоясига етди ва ягона исломий тарикатлар сифатида футувват ҳам, тасаввуф ҳам исломий тарикатлар бўлиб, инсонни поклашга, меҳр-шафқат, ҳиммат ва мардлик фазилатларини эгаллашга

даъват этади. Шу жиҳатдан Аллоҳ ишқида дунёдан юз ўгиргач, жисмини маънавий камолот йўлида бахшида этган дарвиш билан биродарлик, фидойиллик туйғусига содик жувонмарднинг мақсади муштарак эди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Кошифий асарида футувватни моҳияти ва унинг руқнлари ва одоби ҳақида ҳам қизиқарли фикрларни беради. Кошифийнинг ёзишича, футувват сифатлари намоён бўлган одамни “фатий”деб атайдилар ва бунинг луғавий маъноси ёшлик демакдир. Демак, футувват сўзи ёш йигитга нисбатан ишлатилади ва бу ҳақиқатдир. Бундан бошқаси мажозий ёки кўчма маънодадир. Мажозий маънода инсоний фазилатлар нуқтан-назаридан камолот чегарасини забт этган одамга нисбатан қўллайдилар ва мажоз дейилишига сабаб шуки, модомики солиҳ (ҳали) нафс ҳаваси тузоғида табиий эҳтиёжлар бандида экан, у гўё гўдакка ўхшайди, нафс мартабасидан тараққий этиб, дил мақомига етишса, балоғат остонасидаги ёш успирин қабилида бўлади. Ёш йигитда эса, қон қайноқ, бадан қуввати жисмоний қувват етарли бўлганидек, жавонмардларда ҳам инсоний камолот билан бирга маънавий қувватлар мавжуддир ва ушбу мартабадагига “фати” дейдилар.

Демак, футувватнинг мазмуни ва моҳияти жисмоний қувват, инсоний камолот ва маънавий қувватлар мужассамлигидир.

Жавонмардликнинг ниҳояти яхшилик йўлида жондан кечишга тайёр туриш, фидойи қалб эгаси бўлишдир.

Кошифий футувватнинг руклари (устунлари) ҳақида тўхталар экан, уни ўн иккитага яъни олтига зоҳирий ва олтига ботиний рукни борлигини таъкидлайди.

Кошифий ўз асарида футувватнинг зоҳирий руклари сифатида қуйидагиларни санаб ўтади: биринчиси, ғийбат, ёлғон ва бўҳтон ва бехуда сўзлардан тилни тийиш. Зероки, Кошифий назарида тилидан ҳалқга озор етмайдиган одамгина футувватга даъво қила олади.

Иккинчиси, ножўя, номақбул сўзлар, бўҳтон, ғийбатдан кулоқни беркитиш.

Учинчиси кўриш нажоиз ҳисобланган нарсалардан кўзни юмиш.

Тўртинчиси ҳаром нарсалардан, халқ озоридан қўлни тортиш.

Бешинчиси бориш ман қилинган ношоиста жойлардан оёқни тортиш. Ҳақорат ва гуноҳга сабаб бўладиган, ғаммозлик, гап ташиш ва зиён-заҳмат, озорга етаклайдиган ишларга қадам қўймаслик.

Олтинчиси ҳаром овқатлардан оғизни зинодан аъзони беркитиш. Зино – футувват аҳдини бузуш, ҳаромхўрлик эса - футувват риштасини узишдир.

Кошифийнинг таъкидлашича, ботиний руклар қуйидагилар: биринчиси-саҳоват, яъни тиламасдан бурун ўз маҳалида бағишламоқ оқибатини ўйламаслик, лаёқату қобилиятини андиша қилмаслик.

Иккинчиси тавозе, яъни бошқаларни ўзидан афзал билмоқ, барчага камтар, хокисор муносабатда бўлиш.

Учинчиси каноат одамлар бошига тушадиган азоб-изтироблар, фалокатлар ортиқча нарсаларга эга бўлиш хирсидандир.

Тўртинчидан авф ва марҳамат яъни, халққа шафқат кўргизмоқ, кишилар гуноҳини кечирмоқ ва иложи борица уларга яхшилик, муруват билан муомала қилиш...

Бешинчиси ҳавобаландлик ва гурурни тарк этиш. Яъни, қанчалик маъқул ва мақбул ишларни амалга оширса ҳам мағрур бўлмаслик, зеро Иблис кибру ҳаво туфайли жаннатдан бадарға бўлди.

Олтинчиси қурб (илоҳиётга яқинлашиш) ва васлат мақомига бадан вужуди, дили

жони билан интилиш. Яъни, кўнгил уйини риёзат супургиси билан чанг-у ғубор, чиқиндилардан тозалаб туриш, токи кўнгил ишқ султони ўтирадиган тахтга айлансин. Зеро, модомики кўнгил дунё тааллуқоти-ташвишлари ғалвасидан қутилмас экан, у дўст муҳаббатининг маконига айланмайди.

Кошифий ўзининг асарида футувватнинг етмиш битта шарт ҳақида тўхталиб, унинг қирқ саккизтаси вужудий, йигирма учтаси азалий (парҳез қилинадиган) шартлар эканлигини таъкидлайди.

Тарихий манбаларни ўрганиш футувват аҳлини уларнинг ўзига хос хислатларидан келиб чиқиб, жавонмардлар, ахийлар ёки фатийлар деб атаганлигини гувоҳи бўламиз. Жавонмардлар фақат яхшиликни ўйлаб, яхшилик қилишдан чарчамайдиган эзгу хулқ-атворга эга бўлган мухтожларга доимий ёрдам қўлини чўзадиган пирлар ва устозлар ҳамда дўст биродарлар номуси ва шарафини ҳимоя қиладиган зоҳирон ва ботиран пок инсонлар ҳисобланганлар.

Шуниси эътиборлики, жавонмардлик Хуросон ва Мовароуннаҳр шаҳарларида Х асрдан бошлаб, ҳаракат сифатида кенг кулоч ёйган. Жавонмардлар ёки футувватчилар муайян қонда-талабларга риоя қилиб, маънавий ва жисмоний етукликка интилганлар. Улар назарида инсон Оллоҳ томонидан яратилган илоҳий зот бўлганлиги учун ҳам унинг кадри ҳамма нарсадан устун туради. Шунинг учун ҳам жавонмардлар ҳар қандай бойликни назар писанд қилмаганлар ва уларни инсон камолоти йўлидаги бир восита деб билганлар холос.

Шарқда футувват ҳаракати инсонпарварликнинг ёрқин намунасидир. Футувват ҳотамитойни инсонпарвар кишининг умумлашган образига айлантирди.

Хусайн Воиз Кошифийнинг “Футувватномаи султоний” асарининг таржимони профессор Нажмиддин Комилов асарнинг кириш қисмида араб сайёҳи Ибн Батута (XIVаср) ўзининг “Сафарнома” китобида жавонмардлар ҳақидаги фикрини келтирди. Бунда

таъкидланишича, “Мен дунёни кезиб, бундай одамлар (яъни жавонмардлар)дан кўра эзгу ниятли ва эзгу хулқли кишиларни кўрмадим. Шероз ва Исфаҳон аҳолиси гарчи ўзларини жавонмардларга ўхшатсалар-да, аммо улар (яъни Хоразм ва Мовароуннаҳр жавонмардлари) ғариб-мусофирларни сийлаш ва меҳмондорликда улардан баланд турадилар. Уларни (жавонмардларни) Ироқда шотир, Хуросонда сарбадор, Мағрибда (Андалусияда) суфра дейдилар. Уларга тобе жойларда адолат расми шундай ривожланганки, уларнинг лашкаргоҳлари, хоналаридан олтин ва кумуш тангалар ерга сочилиб ётади ва эгаси топилмагунча ҳеч ким бу пулларга тегмайди”.

Жавонмардлар оддий халқ ичидан чиққан хунармандлар, сипоҳийлар, кўчаларда томоша кўрсатувчи халқ театрлари вакиллари, паҳлавонлар, кизикчилар ва бошқа тоифалардан ташкил топган. Уларнинг ҳар бирининг ўз жамоаси, пири, таълим берувчи устозлари, йиғиладиган жойлари бўлган. Пирга қўл берган ва устоз олдида аҳд-у паймон қилиб, мардлик белбоғини белига боғлаган жавонмард бир умр ўз аҳдига содиқ қолишга интиланган. Ўз шахсий ҳаётини жамоа ҳаёти учун, биродарлари учун фидо этган. Жавонмардлар жамоасига қабул қилинган ёш йигит фарзанд деб, унинг белига аҳд белбоғини боғлаган устоз ота деб юритилган.

Жавонмардлар мазлумларни золим шохлар, маҳаллий ҳокимлардан ҳимоя қилган, уларга моддий ёрдам кўрсатиш баробарида уюшиб ташқи душманларга қарши курашганлар. Улар орасидан Абу Муслим, Муқанна, Яъқуб ибн Лайс, Маҳмуд Таробий каби қаҳрамонлар етишиб чиққан.

X-XIII асрларга келганда, маҳаллий зодагонларга кўчманчи қабила-уруғларнинг талончилик юришларига қарши шаҳар хунармандларининг норозилигини ифодаланган жавонмардлик ҳаракати аста-секин XV асрга келиб, ўзининг муқобил таъсир кучини йўқота боради, яъни ҳоким синфларга

муҳолифликдан эндиликда барча табақатоифаларни уюштирувчи ҳаракатга айланади. Лекин, шунга қарамай барибир футувватнинг асосини шаҳар хунармандлари ташкил этар эди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Кошифий ўз асрида жавонмардлик илми, дастури ва қоида талаблари билан бирга тасаввуф ҳақида ҳам кўп фикрлар берар экан, футувватни тариқатнинг бир бўлаги сифатида олиб қарайди. Кошифийнинг бундай фикрга келишининг сабаби футувват асослари билан тасаввуф ғоялари аксар бир бирига мувофиқ келади. Бизнинг бу мавзуга қўл урушимизнинг сабаби шундадир.

Дарҳақиқат, футувват ҳам, тасаввуф ҳам инсон ахлоқини поклаш, меҳр-у шафқат, ҳиммат ва мардлик кўрсатишни тарғиб этади ва бу жиҳатдан илоҳиёт ишида дунёдан юз ўтирган, жисмини маънавий камолот йўлига қурбон этган дарвеш билан биродарлик, фидоийлик удумига содиқ жавонмарднинг мақсадлари мос эди. Тасаввуфнинг тавба, сабр, каноат, парҳез, ботиний таҳорат каби талаблари футувватчилар томонидан қабул қилиниб амалий ҳаётини қоидаларга айлантирилади. Демак, тасаввуф футувватда юксак ғояларнинг амалий-ижтимоий тадбиқини кўрган бўлса, футувват тасаввуфда назарий эътиқодий тағзаминни топган эди. Бу муносабатлар тизимини татбиқ этиш тасаввуф ва футувват таълимотларининг очилмаган қирраларини ёритишга хизмат қилади.

Воиз Кошифий футувват илмининг моҳияти, ва қоидалари хусусида қадимдан баҳс-мунозара бўлиб келганлиги ҳақида ҳам тўхталади. Асарнинг 2- фаслида бу ҳақда шундай ёзади: “Чунончи, тиб илмида инсонни бадани мавзу бўлиб, кишининг саломатлиги ёки касаллик сабаблари ўрганилади. Бас, бу муқаддимадан равшан бўладикки, футувват илмининг ўз мавзуси бор, бу мавзу - инсон руҳи ҳисобланади. Зеро инсоннинг руҳини тарбиялаш, парвариш этиш орқали уни гўзал ва ҳамда хулқ-атворли, фазилатли қилиб етиштириш мумкин”.

Кошифий назарида футувват илми инсон руҳиятини тарбиялашга қаратилганлиги учун ҳам энг шарафли, мўътабар илмлардан бўлиб, тасаввуф ва тавҳид илмининг бир бўлагидир. Шу ўринда Кошифий футувват илми билан шуғулланган Фаридиддин Атторнинг “Одобул-футувват” (“Футувват одоби”), “Орифул масриф” (“Орифлар фойдаси”), “Мирсодул азбод” (“Бандаларнинг мушоҳада қиладиган жойи”), “Ҳадиқатул ҳақиқат” (“Ҳақиқат боғчалари”) номли рисоалари, шунингдек, Абдурахмон Жомийнинг “Рисолаи сайр”, Зарина Исфаҳонийнинг “Зодул ахира” (“Охират озуқаси”), Шайх Атторнинг “Тазкиратул авлиё” каби китоблари ҳам мавжудлиги ҳақида гапириб, улар томонидан футувват ҳақидаги фикрларини қимматлилиги ҳақида ҳам тўхталади.

Футувватнинг унинг аҳли бўлган жавонмардлар ҳақида жуда ҳам мухтасар ва аниқ таъриф берган машойихлардан бири Жунайд Боғдодийдир. Унинг ёзишича, - футувват шундайки, фақирлардан ор этмагайсан ва бойларга фахр қилмагайсан, - жавонмардлик шундайки, қўлдан келадигани дариг тутмагайсан [2:354]. Мавлоно Жалолиддин Румий назарида футувват аҳли яъни жавонмард аввало кишанларни узиб озод ва ҳур бўлган эркин кишидир. Бундай эркинлик инсоннинг фақатгина жисмоний эркинлигини эмас балким маънавий-руҳий эркинлигини яъни нафс қўллигидан ҳам эркин бўлишни назарда тутати. Шу ўринда Алишер Навоий “Насойим ул-муҳаббат” асарида “Озод мард улдурки, биров ранжида қилгондин ранжида бўлмағай ва жавонмард ўлдурки, ранжида қилурға, мустажиб бўлгонни ранжида қилмоғай[3:326].

Алишер Навоий жавонмардлик хислатлари ҳақида янада чуқурроқ фикр юритиб жавонмард бўламан десанг, фақир йўлига кир ва хирсени йўл чангига айлангириб юборгин[4:315]. Демак Навоий назарида жавонмардлик-эр йигит мард, саҳий, очик қўллик кишидир. Бу ҳақда Навоий шундай ёзади:

Гар айтур эсанг жавонмард охир,

Қил хирсени фақир йўлида гард охир.

Хирс ўтидин бўлма дард парвар охир,

Ким нафсга хирсдин етар дард охир дейди[5:350].

Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, бой бадавлат кишилар ўзларининг махсус меҳмонхоналари карвонсаройларига эга бўлган ҳолда тайинланган хизматкорлар ёрдамида ўша даврлардаёқ ижтимоий хизматнинг мукаммал шакллари яратиб уларни халқ хизматиға қўя олганлар. Бундан ташқари, работ, зовия, ва хонақоҳлар ҳам курдирилганки, булар мусофир ва дарвешлар учун доимо очик бўлган.

Тарихда жуда катта манба сифатида кадрланиб келинаётган Ибн Баттутанинг “Сафарнома” асарида ёзилишича хонақоҳларда мусофир ва дарвешлар хоҳлаганларича бепул яшаганлар. Улардан уч кунгача қаердан ва нима мақсадда келганлиги сўралмаган. Уч кундан сўнг хонақоҳ шайхи уни қабул қилган. Ибн Батута ўз асарида элликдан ортиқ хонақоҳлар ва зовияларда яшаганлиги ҳамда олий табақа вакилларидан ҳурмат иззат кўрганлигини ҳикоя қилади. Айниқса, Мовароуннаҳр подшоси Султон Тармашириннинг саҳийлиги ва адолатпешалиги ҳақида тўлқинланиб ёзган.

Ибн Батута ўз асарида Бухородаги авлиё Сайфиддин Бохарзий хонақоси ҳақида ҳам тўхталиб шундай ёзади: “Биз Бухоронинг Фатҳобод номи билан машҳур мавзеида тўхтадик. Бу ерда энг улуг авлиёлардан бири аллома шайх гўшанишин авлиё Сайфиддин ал- Бохарзийнинг қабри бор. Мазкур шайх номи билан аталадиган ва биз кўниб ўтган зовия жуда катта бўлиб, вақфлари беҳисоб, зиёратчилар ана шу вақфлардан келадиган даромадлар хисобига боқилади. Шу зовиянинг шайхи Сайфиддин авлодларидан бири бўлиб, Маккага ҳаж қилган Яхъё ал-Бохарзийдир. Шайх мени ўз уйида қабул қилди, шаҳарнинг обрўйли кишиларини тўплаб, зиёфат берди, қорилар ажойиб овозлари билан Қуръондан кироат қилдилар, воиз эса амри маъруф қилди. Ҳофизлар форсий ва туркий тилларда ажойиб кўшиқлар ижро

этдилар. Биз учун энг ғаройиб кечалардан бири бўлди”[6:66].

Тасаввуфшунос олим Нажмиддин Комилов ҳам Ибн Батута Саёҳатномасини ўрганар экан унинг Мажор шаҳридаги хонақоҳ ҳақидаги фикрларини ўзининг “Тасаввуф” монографиясида шундай келтиради. Мажор шаҳрида шайх Муҳаммад Батохий хонақоси бор. Бу туркларнинг энг улуғ ва энг яхши шаҳарларидандир, ундаги хонақоҳда араб, форс, турк ва рум дарвешларидан етмиш киши истикомат этади. Ўлканинг халқи эса дарвешларга эътиқод камол юзасидан ҳар кеча хонақоҳга от, мол ва қўйларни етаклаб келтириб, назр қиладилар ва султонлар, уларнинг хотинлари шайхнинг зиёратига келиб, тухфалар эҳсон этадилар. Дарвешларнинг бир қисми оилали, бир қисми бўйдоқ бўлиб, халқнинг лутф-у карами билан фаровон яшайдилар ва художўйлик билан шуғулланадилар” [7:116]. Араб сайёҳи Ибн Батутанинг “Сайёҳатнома”сини ўрганар эканмиз унинг ёзишича хонақоҳ ва зовияларнинг деярли барчаси жавонмардлар ихтиёрида бўлган ва улар Туркияда “ахийлар” номи билан аталган ва кенг тарқалган. Улар етакчиларининг обрўй-эътибори султонлар даражасида бўлган. Агар шароит тақозоси билан султон бирор жойга борса ҳукуматни ахийлар бошлиқларига топшириб кетган.

Ибн Батута келтирган ҳикоятлардан шу нарса маълум бўладики айнан XIII асрга келганда мусулмон ўлкаларида футувват ва тариқат бир – бири билан қўшилиб кетган. Чунки бу даврга келиб жавонмардлар ўз хатти-ҳаракатлари билан шарият ва тариқат аҳлини тўла ишончига кирган ва X-XI асрларда бошланган қўшилиш жараёни XIII асрга келиб ўз ниҳосига етган ва бир-бири билан қўшилиб кетган. Чунки бу даврга келганда Хуросон Эрон ва Мовароуннахр шайхлари ўз муридларига жавонмардлардан руҳланишга даъват этганлар ва жавонмардликни тариқат шиорига айлантирганлар. Бу ҳолатни биз буюк шайхлар Шайх Абулҳасан бин Хусайн Сарахсий, Шайх Абулҳасан Харақоний, Шайх Абюлаббос Қассоб,

Шайх Абуали Сиёх, Шайх Абуали Дакқок, Шайх Абулқосим Бушр, Шайх Луқмон Сарахсий, Шайх Абусайд Абулхайр, Шайх Абужаъфар Ҳаддод ва бошқаларни ўз муридларига қилган даъватларидан билсак бўлади.

Бизнинг назаримизда ҳам тариқат ва футувват аҳлини бир-бирига киришиб кетганлигининг икки фазилат бирлаштиради. Булар халққа наф келтириш ва уни маърифатли қилиш бўлган. Шайх Абдурахмон Жомий ўзининг “Нафаҳотул унс” асрида Абулҳасан Харақонийдан сўфий ким деб сўраганларида айтган жавобларини келтиради: “Сўфий шундай бир кундузги у бор жойда офтобга ҳожат қолмас у шундай бир кечадирки у бор жойда ойга ҳожат қолмас шундай бир йўқликдирки у бор жойда борликка ҳожат қолмас. “Шу ўринда Абдурахмон Жомий Абусайд Абулхайр сўзини ҳам келтиради: “Мард улдураким халқ орасида бўлса ва инсофу адолат тарозуси устида турса ва бола-чақа қилса ва халқ билан қўшилиб яшаса ва бир лаҳза Худони унутмаса”[8:85]. Абдурахмон Жомий асарини ўрганар эканмиз унда буюк шайхларнинг ўзлари матонатли жавонмардлар бўлганлигининг гувоҳи бўламиз. Жомий бу ҳақда йирик шайх Абу Жаъфар Ҳаддод мисолида шундай ёзади: Абу Жаъфар Мисрда ўн етти йил темирчилик қилди. Ҳар кун бир динар-у ўн дирам пул ишларди. Аммо бу пулларни ўзи ишлатмасди, балки дарвешлар, мухтожларга бағишларди. Ўзи эса, Жунайд Богдодий ўйига бориб қолган қутган нонларни тановул қилиб юрган, ётадиган жойи эса масжид бўлган деб, маълумот беради[9:87]. Шайх Нажмиддин Кубро ҳам бор мол дунёсини мухтожларга бўлиб бериб мўғул босқинчиларига қарши курашда жавонмардлик намунасини кўрсатган.

Нақшбандий шайхлар фаолиятини ўрганиш шундан далолат берадики уларнинг барчаси саховат ва мурувватда яловбардор бўлганлар. Жумладан, халқ ғами ва ташвиши билан яшаган Хўжа Ахрори Вали Тошкентнинг бир йиллик

хирожини талаб қилган ва лашкар тортган пайтда 250 минг диноҳ тўлаб юборади ва тошкентликларнинг ғамини еб уларни беталофат кишдан чиқишлари учун яна 70 минг диноҳ ҳадя қилади. Бундан ташқари Хўжа Аҳроҳ халқни маърифатли қилиш учун 20 дан ортиқ мадраса ва хонақоҳлар қурдирган. Вақфомада ёзилишича унинг мол-мулклар сони 254 тани ташкил қилган. ”Бизнинг ёрларимиз биз тирикчилигимизда ҳимоямизда эдилар ўлганимиздан кейин ҳам ҳимоямизда бўлсинлар”деб ёзган. Дарҳақиқат, Хўжа Аҳроҳ вафотидан юз йил ўтгандан сўнг ҳам у кишинг сурув-сурув подаларини халқ учун буюрган.

Бу масалага янада чуқурроқ ёндошадиган бўлсак Баҳовуддин Нақшбанд Хожа Аҳроҳ Вали, Навоий ва Жомийларнинг фаолиятлари билан тариқат ва футувват бирлашуви янада тезлашганлигининг гувоҳи бўламиз. Дарҳақиқат, мусулмон оламида кенг тарқалган бу икки соҳанинг қўшилиши катта ижтимоий ҳодиса сифатида инсоннинг ахлоқий баркамоллигини қарор топтиришда қудратли кучга айланди.

Футувватнинг ижтимоий моҳияти ҳақида гап кетганда яна шуни таъкидлаш зарурки футувват аҳли инсон баркамоллиги фақатгина руҳий дунёнинг мукаммал бўлишидангина иборат эмаслигини балки бу баркамоллик моддий дунёни ҳам тарк этмасдан туриб иккаласини ҳам уйғунлигини таъминлашдан иборат эканлигини тушуниб етган баркамол тоифадир. Чунки футувват аҳли инсон баркамоллигининг асоси сифатида моддийлик ва инсон руҳини унинг маънавий дунёсини бир-бирига қарама қарши қўймади.

Тасаввуфшунос олим М.Имомназаровнинг таъкидлашича, футувват маданиятини ўзлаштирган киши амалда яратувчи ва руҳиятда дарвешдир. Унинг ахлоқий жиҳатдан сифати-жавонмардлик яъни саҳоватлилик, олийҳимматлилик, камтаринлик, тўғрисиўзлик, мардлик каби ҳислатларнинг узвий яхлитликда намоён

бўлишидир[10:142].

Футувват аҳлининг идеали ҳалол касб орқасидан топилган ризқдир. Бу гуруҳ меҳнат билан, топган нонини бойлик деб билгай,” деб ёзади Кайковус. Алишер Навоий ҳам ўзининг “Насойимул-муҳаббат мин шамоимул-футувват” асарида келтирганидек, ҳар бир машойих ва авлиёларнинг ҳаёт тарзининг асосий хусусияти уларнинг бирон бир касбни мукаммал эгаллаганлигидир. Жумладан, Абу Саид Харроз-этиқдўз, Муҳаммад Саккок-пичокчи, Абу Ҳафз Ҳаддод-темирчи, Абулаббос Омилий-қассоб, Иброҳим Ожирий-ғишт қувовчи, яна бирлари ҳаммол, бошқалари нажжор, ўтин терувчи ва ҳоказо бўлганликлари ҳақида маълумот беради. Жавонмардлик тариқати ижтимоий моҳиятининг яна бир жиҳати, руҳий-ахлоқий етукликка етишишнинг асосини мусулмончилиқ асосларини чуқур билиш, илмни мукаммал эгаллаш, сидқ-у сафодир. Улар назарида инсоннинг ақлий баркамоллиги унинг руҳий-маънавий етуклиги билан яқдил бўлиши лозим. Эзгулик асоси ана шу икки сифатга қурилади. Чунки ақл инсон учун кўркем фазилат, мўжизакор қудрат ва катта иқтидордир. Худди шунинг учун ҳам машойих-у азиз авлиёлар инсоннинг руҳий-маънавий камолотини биринчи ўринга суриб ахлоқий сифатларни жавонмардлик қондасига айлантирганлар. Дарҳақиқат, Хусайн Воиз Кошифий ўзининг “Ахлоқи Мухсиний” асарида инсон фаолиятида ақлнинг ролини улуғлаб” Ақлнинг шарти будурки, то имкон борица фаришталик нисбатига қувват бергай ва хайвонот нисбатига майл қилмагай” деб, таъкидлайди[11:26].

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Хулоса қилиб айтганда, футувват- ўзаро ёрдам муруват ва меҳрибонлик кўрсатиш фидойилиқ илмини ўзида мужассамлаштирган мардлик тариқатидир. Масалан, жавонмардлар фазилатларини миллий ахлоқимизнинг асосига айлантиришдир.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ
(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Н.Комилов. 99-бет.
2. Фаридулдин Аттор. Тазкират ул-авлиё. 354-бет.
3. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат, 326-бет.
4. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат, 315-бет.
5. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат, 350-бет.
6. Иброҳимов Н. Ибн Батута ва унинг Ўрта Осиёга сайёҳати. Т.: Шарқ баёзи. 1993. Б. 66.
7. Комилов Н. Тасаввуф. Т.: Ёзувчи. 1996. Б.116.
8. Абдурахмон Жомий. “Нафохотул унс”. 85-бет.
9. Абдурахмон Жомий. “Нафохотул унс”. 87-бет.
10. Имомназаров М. Футувват аҳли миллий маънавиятимиз назариясига чизгилар. Т.: Шарқ. 1998. Б. 142.
11. Кошифий Ахлоқи Мухсиний. 9-боб. - Б. 26.
12. Тримингэм Ж. Суфийские ордена в исламе. (Пер.с англ. А. Ставиской), Москва, 1989.
13. Юлдошхўжаев, Ҳ. Тарикатчиликнинг замонавий кўринишлари, Т.: 2010.
14. Ҳусайн Воиз Кошифий. Футувватномаи султоний, Т.: 2011.